

**ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРАДИГАН
ОРГАНЛАР ТОМОНИДАН ҚОНУНЛАРНИНГ ИЖРО ЭТИЛИШИ
УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИНГ ТУШУНЧАСИ, АСОСИЙ
ВАЗИФАЛАРИ ВА ФУНКЦИЯЛАРИ**

Йўлдошев Равшан Норқобилович

*Пахтачи туман прокурори ёрдамчиси лавозимида
иш ўрганувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширадиган органлар томонидан қонунларнинг ижро этилиши устидан прокурор назоратининг тушунчаси, асосий вазифалари ва функциялари муҳокама қилинади.

Калит сўзлар: вазифа, тезкор-қидирув фаолияти, прокурор назорати, ваколат, қонун ҳужжатлар, қонунларнинг ижро этилиши, жиноят ишини юритиши.

Аннотация: В данной статье рассматриваются понятие, основные задачи и функции прокурорского надзора за исполнением законов органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность.

Ключевые слова: функция, оперативно-розыскная деятельность, прокурорский надзор, полномочия, нормативно-правовые акты, надзора за исполнением законов, уголовное судопроизводство.

Abstract: This article discusses the concept, main tasks and functions of prosecutorial supervision over the enforcement of laws by bodies engaged in operational investigative activities.

Keywords: function, operational investigative activities, prosecutorial supervision, authority, regulatory legal acts, over the enforcement of laws, criminal process.

Маълумки, тезкор қидирув фаолияти бу – махсус ваколат берилган давлат органларининг тезкор ходимлари томонидан тезкор-қидирув тадбирлари ўтказиш орқали амалга ошириладиган жиноятчиликка қарши кураш ва

жиноятларни олдини олиш билан шуғулланувчи оператив фаолият ҳисобланади.

Айтиб ўтиш жоизки, Ўзбекистон Республикасида тезкор қидирув фаолияти “Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида” қонуни билан тартибга солинган.

Мазкур қонуннинг 10-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида тезкор-қидирув фаолиятини:

- Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг;
- Ўзбекистон Республикаси Давлат хавфсизлик хизматининг;
- Ўзбекистон Республикаси Президенти давлат хавфсизлик хизматининг;
- Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги ҳарбий разведкасининг;
- Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитасининг;
- Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий

жиноятларга қарши курашиш департаментининг;

- Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюросининг органлари тезкор вакиллари томонидан амалга оширилиши белгиланган⁹¹.

Тезкор қидирув органлар ўз фаолиятларини қонунийлик, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари устуворлиги, конспирациядан (тезкор-қидирув тадбирлари ўтказишнинг, тезкор-қидирув хусусиятига эга ахборотни олиш, расмийлаштириш, сақлаш ва ундан фойдаланишнинг, шунингдек тезкор-хизмат хусусиятига эга ҳужжатлар билан ишлаш қоидаларининг алоҳида тартибига риоя этиш), ошқора ва ноошқора усуллар уйғунлиги, тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этиши шартлиги, тезкор қидирув фаолияти характери даги ҳар қандай ҳаракатнинг бажарилишини сир тутиш ва бу борада ошқора ва махвий усуллардан фойдаланишни қўшиб олиб бориш каби приспиларга риоя қилган ҳолда амалга оширишлари лозимлиги белгиланган.

Тезкор қидирув органлари ходимлари суриштирув ва дастлабки терговни олиб боровчи органларга кўмаклашувчи шахслар ҳисобланиб, жиноятларни олдини олиш ва жиноят иши бўйича мавжуд далилларни тўплаб, ўларни сақла қўйиш, жиноят содир этган гумон қилинувчи шахсларни аниқлаб уларни ушлаш чораларини кўриш, жиноят оқибатида келтирилаг зарарни қоплаш

⁹¹ Ўзбекистон Республикаси “Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида” қонуни

билан боғлиқ тезкор ҳаракатлар бажаришлари билан бевосита суриштирув ва дастлабки терговнинг олдига қўйиладиган вазифаларни амалга оширишга ёрдам берадилар. Бунда улар томонидан олиб борилаётган тергов ва тезкор-қидирув ҳаракатлари давомида белгиланган қонун-қоидаларга оғишмасдан риоя қилишлари талаб этилади.

“Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида” қонуннинг 21-моддасига мувофиқ, турар жой дахлсизлиги, ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, алоқа тармоқлари орқали узатиладиган почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарлари сир сақланиши ҳуқуқларини чекловчи, шунингдек абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисида ахборот ҳамда банк сирини ташкил этувчи маълумотларни олишга қаратилган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш тўғрисидаги материалларни кўриб чиқиш тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи ва бундай тадбирларни ўтказиш ҳақида илтимоснома билан мурожаат қилган орган жойлашган ердаги прокурор томонидан амалга оширилади. Алоҳида ҳолларда, бундай тадбирларни ўтказиш ҳақидаги материалларнинг тадбирлар ўтказилаётган жойдаги прокурор томонидан кўриб чиқилишига йўл қўйилади⁹².

Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган раҳбари томонидан тасдиқланган қарор ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш зарурлиги асослантирилган ҳолда прокурорга тақдим этилади. Прокурор тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш учун асос бўлиб хизмат қилган бошқа материалларни ҳам талаб қилишга ҳақли.

Прокурор тақдим этилган материалларни кўриб чиқиш натижалари бўйича тегишли тезкор-қидирув тадбирини ўтказишга санкция беради ёхуд уни ўтказишни асослантирилган ҳолда рад этиб, қарорда бу ҳақда кўрсатиб ўтади. Прокурор тезкор-қидирув тадбири ўтказилишига санкция беришни рад этган тақдирда, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган юқори турувчи прокурорга бундай қарор устидан шикоят қилишга ҳақли.

“Прокуратура тўғрисида”ги қонунининг 28-моддаси прокурорнинг тезкор қидирув фаолиятини амалга оширишувчи органларнинг фаолиятида

⁹² Ўзбекистон Республикаси “Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида” қонуни

қонунларнинг ижроси устидан назорат қилишлари лозимлиги ҳақида белгилан⁹³.

Шунга кўра, прокурор ўз ваколатлари доирасида: суриштирув ва дастлабки тергов органларидан, шунингдек терговга қадар текширувни ёки тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлардан жиноят ишларини, терговга қадар текширув, тезкор-қидирув фаолияти, суриштирув ва дастлабки тергов ҳужжатлари ва материалларини ҳамда бошқа маълумотларни текшириш учун талаб қилиб олиб олиши; терговга қадар текширувни ёки тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органларга ушлаш, мажбурий келтириш, қидириш, тинтув ўтказиш, олиб қўйиш тўғрисидаги қарорларни ва суднинг қамокқа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш ҳақидаги ажримини ижро этишни, бошқа тергов ҳаракатларини, шу жумладан прокурорнинг ёки прокуратура терговчисининг иш юритишида бўлган ишлар юзасидан тергов ҳаракатларини бажаришни топшириши, жиноятларни очиш ва жиноят содир этган шахсларни топиш учун зарур чоралар кўриш тўғрисида кўрсатмалар бериши мумкинлиги қайд этилган ва прокурорнинг жиноят-процессуал қонунчилигида назарда тутилган тартибда берган терговга қадар текширув ўтказиш, жиноят ишларини қўзғатиш ва тергов қилиш билан боғлиқ кўрсатмалари терговга қадар текширувни ва тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар, суриштирув ва дастлабки тергов органлари учун мажбурий эканлиги билан мустаҳкамланган.

Жиноятларни фош этишда тезкор қидирув фаолиятининг ўрни муҳим, албатта. Ўз ўрнида, тезкор қидирув фаолияти фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, хусусий мулкни, жамият ва давлат хавфсизлигини жиноий тажовуздан ҳимоя қилиш мақсадида олиб борилади. Тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар олдида турган вазифалар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг жиноятларни фош этиш ва жиноят ишлари юритишнинг умумий вазифалари билан умумий маъно касб этиб, яъни, жиноятларни тез ва тўла очишдан, жиноят содир этган ҳар бир шахсга адолатли жазо берилиши ҳамда айби бўлмаган ҳеч бир шахс жавобгарликка тортилмаслиги ва ҳукм қилинмаслиги учун айбдорларни фош этишдан ҳамда қонуннинг тўғри татбиқ этилишидан иборатдир. Бунда тезкор-

⁹³ Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни

қидирув вакилларининг хизмат фаолияти мустақил эмаслиги билан ҳарактерланиб, улар ўз фаолиятларини доим суриштирув ва тергов органларига кўмакчи соҳа вакиллари сифатида амалга оширадилар.

Алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, тезкор ходимлар томонидан ўтказиладиган тезкор-қидирув тадбирларини ташкил этиш стратегияси ва тактикаси давлат сирини ташкил этиб, қонунчилик тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлардан бу фаолиятини амалга оширишда маълумотларни сир сақлашни талаб қилади.

Ўзбекистон Республикаси “Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида”ги қонуннинг 14-моддасида тезкор-қидирув тадбирларининг турлари қуйидагилардан иборат эканлиги белгиланган:

Яъни:

сўров — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш учун аҳамиятга эга бўлган жисмоний ва юридик шахслар, фактлар ва ҳолатлар тўғрисидаги маълумотларни билган ёки билиши мумкин бўлган шахс билан бевосита мулоқотда бўлиш жараёнида ахборот олишдан иборат бўлган тадбир;

маълумотлар тўплаш — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш учун ҳужжатларни, материалларни, маълумотлар базаларини ўрганиш, шунингдек сўровномалар юбориш орқали жисмоний ва юридик шахслар, фактлар ва ҳолатлар ҳақида аҳамиятга эга бўлган ахборотни, шу жумладан банк сирини ташкил этувчи маълумотларни олишга қаратилган тадбир;

қиёсий текширув учун намуналар йиғиш — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш мақсадида моддий объектларни келгусида қиёсий текшириш учун олишдан иборат бўлган тадбир;

текшириш учун харид қилиш — юридик ёки жисмоний шахслардан тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш учун аҳамиятга эга бўлган товарларни ёки хизматларни ҳақ эвазига харид қилишдан иборат бўлган тадбир;

назорат остида олиш — ёлғондан битим тузишдан, яъни қонунчилик бузилиши фактини аниқлаш ва ҳужжатлаштириш учун товарларни, валюта қимматликларини, моддаларни ҳамда бошқа предметларни истеъмол қилиш ёки сотиш мақсадини кўзламасдан олишдан иборат бўлган тадбир;

предметларни ва ҳужжатларни текшириш — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш мақсадида предметларни ва ҳужжатларни ўрганиш учун зарур илмий, техникавий ва бошқа махсус билимларга эга бўлган мутахассисларни жалб этган ҳолда ўтказиладиган тадбир;

тезкор кузатув — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш учун аҳамиятга эга бўлган ахборотни олиш мақсадида шахсларнинг ҳаракатларини, ҳодисаларни ва жараёнларни бевосита ёки билвосита (техник воситалардан фойдаланган ҳолда) ноошкора кузатиш ва қайд этишдан иборат бўлган тадбир;

шахснинг айнанлигини аниқлаш — текширилаётган ёки қидирувдаги шахснинг шахсини идентификация қилиш ёхуд хусусий белгилари асосида аниқлашдан иборат бўлган тадбир;

турар жойларни ва бошқа жойларни, биноларни, иншоотларни, жойнинг участкаларини, техник ва транспорт воситаларини текшириш — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш учун аҳамиятга эга бўлган шахслар, фактлар ҳамда ҳолатларни аниқлаш мақсадида турар жойларни ва бошқа жойларни, биноларни, иншоотларни, жойнинг участкаларини, компьютерларни, алоқа қурилмаларини ва транспорт воситаларини бевосита ёки билвосита (техник воситалардан фойдаланган ҳолда) кўздан кечириш ҳамда ўрганишдан иборат бўлган тадбир;

почта, курьерлик жўнатмалари ва телеграф хабарларини назорат қилиш — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш учун аҳамиятга эга бўлган ахборотни олиш мақсадида почта, курьерлик жўнатмалари ҳамда телеграф хат-хабарларини ноошкора танлаб олиш ва ўрганишдан иборат бўлган тадбир;

телефонлар ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали олиб бориладиган сўзлашувларни эшитиб туриш, улар орқали узатиладиган ахборотни олиш — махсус техник воситалардан фойдаланган ҳолда олиб бориладиган сўзлашувларни, шу жумладан узатиладиган матнли, график ва мультимедиа ахборотини ноошкора эшитиб туриш, тутиб қолиш ва қайд этишдан иборат бўлган тадбир;

абонентлар ёки абонент қурилмалари ўртасидаги боғланишлар тўғрисида ахборот олиш — абонентлар ёки абонент қурилмалари (фойдаланиладиган асбоб-ускуна) ўртасидаги боғланишлар санаси, вақти, давомийлиги тўғрисида ахборот ва бошқа маълумотларни ноошкора олишдан иборат бўлган тадбир;

тезкор киритиш — тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш мақсадида тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган ходимини ёки махфийлик асосида қўмаклашувчи шахсни жиноий-криминоген муҳитга ёки тезкор аҳамиятга эга бўлган объектга киритишдан иборат бўлган тадбир;

назорат остида етказиб бериш — эркин реализация қилиниши тақиқланган ёки муомаласи чекланган ёхуд жиноят объекти, предмети ва курули бўлган товарлар, валюта қимматликлари, моддалар ва бошқа предметлар олиб ўтилишини (ташилишини, жўнатилишини, топширилишини) тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш мақсадида ноошкора назорат қилишдан иборат бўлган тадбир;

ниқобланган операция — жиноий-криминоген муҳитга ёки тезкор аҳамиятга эга бўлган объектга киритилган шахснинг имкониятларидан тезкор-қидирув фаолиятининг вазифаларини ҳал этиш мақсадида ноошкора фойдаланишдан иборат бўлган тадбир;

тезкор эксперимент — ғайриҳуқуқий қилмиш содир этган ёки унга тайёргарлик кўраётган шахсларни фош этиш ва аниқлаш мақсадида тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган томонидан тўлиқ бошқариладиган ва назорат қилинадиган шароитни муайян ҳодисани қайтадан тиклаш йўли билан сунъий равишда вужудга келтиришдан иборат бўлган тадбир⁹⁴.

Ушбу модда биринчи қисмининг ўн биринчи, ўн иккинчи ва ўн учинчи хатбошиларда назарда тутилган тезкор-қидирув тадбирлари махсус ваколатли давлат органининг кучлари ҳамда воситалари билан ўтказилади.

Шунингдек, айрим шахслар ўз розиликлари билан тезкор қидирув тадбирларини ўтказишда қатнашишга жалб қилиниб, тезкор тадбирга қўмаклашадилар. Улар тезкор қидирув тадбирларини ўтказишда тайёргарлик кўриш ва ўтказиладиган тадбирлар давомида ўзига маълум бўлган маълумотларни сир сақлашлари керак бўлади. Ўз ўрнида тезкор-қидирув

⁹⁴ Ўзбекистон Республикаси “Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида” қонуни

фаолиятини амалга оширувчи органлар ҳам мазкур кўмаклашувчи шахсларнинг шахси ҳақида сир тутишлари, уларнинг моддий ва ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилишлари лозим бўлади.

Юқорида таъкидланганидек, тезкор-қидирув фаолиятини амалга оширувчи орган ходимлари ўз вазифаларини қонун доирасида аниқ ва бир хилда ижро этишлари юзасидан жойлардаги прокурорлар томонидан қатий назорат олиб борилиши лозим.

Прокурорлар тезкор қидирув фаолиятини амалга оширувчи органлар томонидан тезкор тадбирлар давомида фуқароларнинг ҳаёти, саломатлигига зиён етказсалар ёки фуқароларнинг шаъни ва қадр қимматини камситувчи қонунга ҳилов ҳаракатлар содир этсалар, тезкор ходимларга нисбатан тегишли жавобгарлик масаласини ҳал этишлари керак бўлади.

Эслатиб ўтишимиз мумкинки, тезкор-қидирув фаолиятида айрим тезкор-тергов ҳаракатларини ўтказишга прокурорнинг санкцияси олиниши лозим бўлиб келмоқда. Яъни, прокурор санкциясига мувофиқ, тинтув тергов ҳаракати ўтказиш, почта-телеграф жўнатмаларини хатлаб қўйиш ва кўздан кечириш, телефон ва бошқа сўзлашувлар орқали олиб бориладиган сўзлашуларни эшитиб туриш мумкиндир. Айни кунларда ҳам мазкур норматив амал қилиниб келинмоқда. Лекин, мазкур санкцияни беришни судларга ўтказиш ҳақида қонунчилик лойиҳаси тайёрланмоқда. Бироқ, умумий қоидадан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, бу борада ҳам мазкур тезкор ҳаракатларни амалга оширувчи тезкор қидирув вакилларининг фаолиятида қонунчилик ижросини назорат қилиш прокурор томонидан амалга оширилиб келинади.

Ҳозирги кунда, ахборат алмашинуви соҳасидаги жиноятлар, кибержиноятчилик, солиқдан бўйин товлаш, фирибгарлик, товламачилик, каби жиноятлар доираси ўсиб бораётганлиги барчамизга кундек равшандир. Демак, мазкур жиноятларни олдини олиш, жиноятчиликка қарши курашиши, бундай молиявий жиноятчиларни тезкор йўллар билан аниқлаш, уларни ушлаш чораларини жадаллаштириш, ушбу турлаги жиноятга ундаётган, қизиқтираётган шахслар доирасини аниқлаб, уларга нисбатан тегишли жавобгарлик чораларини кўришда тезкор-қидирув фаолияти органларининг самарали иш фаолияти, ўз вазифаларини виждонан ва сидқидилдан бажариш ҳамда кўзланган мақсад ва вазифаларга эришишда тезкор қидирув фаолияти

органларининг аҳамияти юқоридир. Бу эса уларнинг фаолиятида қонунларга сўзсиз риоя этиши устидан прокурор назоратини такамиллаштиришни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси “Тезкор қидирув фаолияти тўғрисида” қонуни;
2. Ўзбекистон Республикаси “Банк сири тўғрисида”ги Қонуни;
3. И.А.Каримовнинг 1992 йил 8 январдаги “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси органлари тўғрисида”ги Фармони;
4. 1992 йил 24 январда “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси органлари фаолиятини ташкил этиш масалалари тўғрисида”ги 33-сон Вазилар Маҳкамаси Қарори;
5. Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни;